

Др Душан Николић, ванредни професор
Правног факултета у Новом Саду

КАЗНЕНА НАКНАДА ШТЕТЕ¹

1. Конвергенција правних система и контраиндикације правних имплантата
2. Казнена накнада штете у грађанском праву Србије
3. Узор: punitive damages у англоамеричком праву
4. Европска правна традиција
 - 4.1 Казнена накнада у римском праву
 - 4.2 Аквилијева формула
 - 4.3 Период дисконтинуитета
5. Накнада штете у савременом европском грађанском праву
 - 5.1. Функција грађанског права
 - 5.2 Сврха грађанскоправних санкција
 - 5.3 Сврха накнаде штете
6. Сврха казнене накнаде штете
7. Уставна забрана вишеструког кажњавања за исто кривично дело
8. Казнена накнада штете у кривичном праву
 - 8.1 Казна поправљања штете у кривичном праву некадашње Југославије
 - 8.2 Restorative justice у англоамеричком праву
9. Досадашња судска пракса

***Сажетак:** Последњих деценија XX века дошло је до значајног приближавања и узајамног прожимања англоамеричког и европског континенталног права. Под утицајем међународних организација сачињени су документи у којима се могу наћи различите комбинације правних института из ова два типа правних система. Тим путем у европско право доспели су неки англоамерички нормативни концепти који су у супротности са традицијом и основним начелима правних система континенталне Европе. Средином деведесетих година XX века сличан проблем јавио се и у*

¹ Реферат по позиву на IX земаљском сусрету професора грађанског права са међународним учешћем, одржаном на Правном факултету у Мишколцу (Мађарска) 5. и 6. јуна 2003. године.

некадашњој Југославији. Прописима о праву индустријске својине предвиђено је да суд у парничном поступку, на захтев оштећеног може досудити накнаду која је и три пута већа од стварно претрпљене штете. Иста санкција (за коју предлагачи тврде да је грађанскоправна) ускоро ће се, по свему судећи, наћи и у Закону о ауторском и сродним правима.

Казнена накнада штете (*punitive damages, exemplary damages*) досуђује се у Сједињеним Америчким Државама и неким другим земљама англоамеричког правног подручја али уз бројне недоумице и критике. Концепт вишеструке накнаде (*duplum, quadruplum*) примењиван је и на простору континенталне Европе, у доба старих Римљана. Међутим, већ у време ране римске републике донет је *Lex Aquilia de damno*, којим је установљено правило да накнада мора бити сразмерна претрпљеној штети. На том принципу почива и савремено европско грађанско право.

Увођење казнене накнаде штете враћа одишетно право на анахрони, предаквилијански концепт који подрива унутрашњу логику правних система континенталне Европе.

С друге стране, постоје ваљани разлози да се размотри могућност увођења казнене накнаде у систем кривичних санкција. У послератном праву Југославије постојала је казна поправљања штете, а у савременој америчкој виктимологији има све више залагања да се развија сличан институт под називом *restorative justice*.

Кључне речи: конвергенција правних система, правни имплантати, англоамеричко право, *punitive damages*, грађанско право, европско право, казнена накнада, Аквилијев закон, *restorative justice*.

1. Конвергенција правних система и контраиндикације правних имплантата

Последњих деценија XX века дошло је до значајног приближавања англоамеричког и европског континенталног права. Кључну улогу у процесу конвергенције имале су различите међународне организације. Под њиховим утицајем установљени су многи правни стандарди и конкретна нормативна решења, без чијег прихватања није могућ приступ светском тржишту добара, услуга, капитала, знања и иновација.

Међународни документи који су настали на тој подлози резултат су компромиса. Стога се у њима могу наћи најразличитије комбинације правних института англо-америчког и европског континенталног права. Компромисна решења су у већини случајева била плодотворна. Међутим, има и неуспелих компромиса који стварају читав низ недоумица у правној теорији и пракси.

Неки институти англоамеричког права, који су на описани начин продрли у правне системе европских земаља, у дубокој су супротности са правном традицијом континенталне Европе. Они доводе у питање чак и основна начела на којима се вековима темељило континентално право. Тај проблем оптерећује развијене земље чији су представници учествовали у припреми међународних докумената, али је још израженији у источноевропским (тзв. транзиционим) земљама којима се таква решења намећу *en bloc*.² Земље у транзицији преузимају регулативне концепте па и конкретна нормативна решења из страног права, чак и када је очигледно да се она не уклапају у домаће право. Циљ је да се барем формално задовоље светски или регионални правни стандарди. Правни имплантати често нарушавају унутрашњу логику правног система.³

Са сличним изазовима суочена је и Србија у којој је започета опсежна реформа правног система.

2. Казнена накнаде штете у грађанском праву Србије

Средином деведесетих година XX века у правни систем Југославије уведена је тзв. *трострука накнада штете*. Закон о патентима, Закон о жиговима, Закон о моделима и узорцима и Закон о географским ознакама порекла,⁴ у одељцима о грађанскоправној заштити, садрже одредбу којом се прописује да се у случају намерног проузроковања штете може захтевати накнада до троструког износа обичне штете и измакле користи.⁵

Истоврсна санкција ће се по свему судећи наћи и у Закону о ауторском и сродним правима из 1998. године.⁶ Наиме, Савезни завод за интелектуалну својину, који је иницијатор ревизије Закона, предлаже да се законски текст допуни следећом одредбом:⁷ "Ако је повреда имовинског права учињена намерно или крајњом

² За земље у транзицији су понекад предвиђени посебни, олакшавајући услови за имплементацију споразума. Тако нпр. према Споразуму о трговинским аспектима права интелектуалне својине (TRIPS), закљученом у Женеви 15. априла 1994. године "Чланица која је земља у развоју има право да за период од још четири године одложи примену одредаба овог споразума..." (члан 65, тачка 2). "Свака друга чланица која је у процесу трансформације из централне планске на тржишну привреду слободног предузетништва и која предузима структуралну реформу свог система интелектуалне својине и при томе се суочава са посебним проблемима у припреми и споровођењу закона о интелектуалној својини такође може користити период одлагања..." (члан 65, тачка 3.). "Имајући у виду специфичне потребе и захтеве најмање развијених земаља чланица, њихова економска, финансијска и административна ограничења, и њихову потребу за флексибилношћу код стварања одрживе технолошке основе, од таквих чланица неће се захтевати да примењују одредбе овог споразума (...) у периоду од 10 година..." (члан 66, тачка 1.).

³ Опширније о томе: Душан Николић, *Хармонизација стварног права на простору југоисточне Европе*, реферат на Међународном симпозијуму о стварном праву одржаном у Будимпешти од 30. октобра до 3. новембра 2002. године у организацији Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit - GTZ, објављен у Зборнику радова Правног факултета у Новом Саду бр. 1-3/2002, стр. 157-177.

⁴ Наведени закони су објављени у "Сл. листу СРЈ" бр. 11/1995.

⁵ Опширније: Душан Николић, *Трострука накнада штете у нашем праву*, Судска пракса, 2/1997.

⁶ Закон је објављен у "Службеном листу СРЈ" број 24/1998, од 15. маја 1998, а ступио је на снагу 23. маја 1998. године.

⁷ Будући члан 172а.

непажњом, тужилац може од туженог, уместо накнаде имовинске штете, захтевати до троструког износа уобичајене накнаде коју би примио за конкретан облик коришћења предмета заштите, да је то коришћење било законито.” По мишљењу предлагача, ”Реч је о увођењу института *казнене штете*, која, према искуству многих земаља, представља озбиљну *грађанскоправну санкцију* за повреду права, која нема за циљ *реституцију*, већ *компензацију* и *превенцију штете* (подвукао Д.Н.).”

3. Узор: *punitive damages* у англоамеричком праву

У земљама англоамеричког правног подручја суд може обавезати штетника да плати накнаду која је вишеструко већа од стварно претрпљене штете, уколико је штетна радња извршена из пакости, ради понижавања или угњетавања оштећеног, уз насилничко понашање и сл. Санкције такве врсте су познате као *punitive damages* или *exemplary damages*.⁸ У литератури се истиче да се оне не изричу само да би се оштећени обештетио, већ пре свега *да би тужени био кажњен*.⁹

Наведена концепција изазива различите реакције у англоамеричкој теорији. Поједини аутори тврде да је постојање такве санкције неопходно због неизграђености правног система,¹⁰ док други сматрају да накнаду штете не треба мешати са казном и да празнине које постоје у праву треба отклањати на други начин.¹¹

4. Европска правна традиција

4.1 Казнена накнада у римском праву

У почетним фазама развоја римског права за већину приватних деликата биле су предвиђене санкције са наглашеним казним обележјима. Оне су изрицане превасходно у намери да се делинквент преваспита (*propter corrigendum*) и да се остали грађани одврате од истоврсног понашања (*propter exempli metum*). Тако је нпр. претор за противправно присвајање туђе ствари (*furtum*) едиктом увео две тужбе које су биле усмерене на вишеструку накнаду штете: *actio furti manifesti* и *actio furti nec manifesti*. Првом се могло захтевати да извршилац (*fur*) који је био затечен у вршењу деликта (или са стварима на месту извршења) исплати оштећеном четвороструку вредност присвојених ствари (*quadruplum*). Друга врста

⁸ Као синоним користе се и следећи називи: *retributive damages*; *punitory damages* и *vindictive damages*.

⁹ Опширније: Harry Street, *Principles of the Law of Damages*, London, 1962.

¹⁰ В: The Law Commission for England and Wales, *The Sixth Programme of Law Reform: Damages*, www.lawcom.gov.uk.

¹¹ Harry Street, *op. cit.*, стр. 34.

тужбе је омогућавала да се од извршиоца који није био ухваћен на делу захтева исплата двоструко веће накнаде од стварно претрпљене штете (*duplum*). За случај насилног противправног одузимања ствари (*rapina*), установљена је посебна тужба (*actio vi bonorum raptorum*) којом се могло захтевати да одговорно лице плати четвороструку вредност отетог.¹² Вишеструка накнада је била предвиђена и за друге приватне деликте. Међутим, изрицање таквих санкција могло се основано захтевати само у року од годину дана. Након тога, суд је могао да обавезе туженог да врати ствар или да надокнади њену стварну вредност. То значи да је у крајњој линији (супсидијерно) примењиван принцип реституције (*restitutio in integrum*).

4.2 Аквилијева формула

У време ране римске републике, око 285. године пре нове ере, изгласан је један плебисцит, познат као Аквилијев закон о накнади штете (*Lex Aquilia de damno; Lex Aquiliana*), којим је као примаран уведен принцип чисте реституције. Првим поглављем овог акта регулисана је накнада штете која је настала услед оштећења или уништења тзв. "живих ствари" (робови и животиње). Било је прописано да су штетници дужни да оштећенима надокнаде највишу вредност коју су убијени робови и животиње имали на тржишту током последњих тридесет дана. У другом поглављу установљена је обавеза саповериоца који је опростио (отпустио) дуг дужнику да надокнади штету осталим повериоцима. Посебан значај имала је одредба о одговорности за штету нанету оштећењем или уништењем тзв. мртвих ствари, која је садржана у трећем делу плебисцита. По њој, штетник је био дужан да оштећеном исплати своту новца која је била једнака највишој тржишној вредности тог предмета за последњих тридесет дана.

Summa summarum, ни једном од наведених одредби није прописана вишеструка накнада штете. Аквилијев закон је доследно следио начела реституције и еквивалентности. Накнада је морала бити једнака претрпљеној штети. Оштећеног је требало довести у имовинску позицију у којој би био да штетне последице нису наступиле. Тиме је постављен један од фундаменталних правних принципа који важи и у савременом грађанском праву.¹³

4.3 Период дисконтинуитета

Аквилијева формула није континуирано примењивана. Већ у доба Домината почели су се помањати зачеци нових друштвених односа којима није одговарала тадашња правна регулатива. Постепена децентрализација државне власти, праћена алокацијом центара друштвене моћи и све изразитије затварање у феудалне оквире условили су поновно увођење санкција са мешовитим обележјима. Те промене су кулминирале након распада Римског царства. У некадашњем западном делу

¹² Опширније: Душан Николић, *Грађанскоправна санкција* (генеза, еволуција и савремени појам), Нови Сад, 1995, стр. 71. и др.

¹³ Опширније: Душан Николић, *Начело реституције у савременом грађанском праву*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 1-3/1998-1999, стр. 67-80.

Империје завладали су архаични институти обичајног права садржани у кодификацијама које су називане варварским законима (*leges barbarorum*). Римско право, које је по персоналном принципу важило за Римљане (*leges romanae*) све је више упрошћавано (вулгаризовано).

Временом је нестао рафинирани римски осећај за разликовање сврхе обештећења и сврхе кажњавања. Поново су уведени принципи талиона, композиције и вишеструке (казнене) накнаде, али у облику који је био далеко испод нивоа сличних института из периода у ком су Римљани прелазили из родовског у државно друштвено уређење.¹⁴

До поновног раздвајања реститутивних и казних санкција дошло је тек крајем XVIII века када је у основи завршен процес уобличавања савременог европског права.¹⁵

5. Накнада штете у савременом европском грађанском праву

5.1 Функција грађанског права

Развијена и добро уређена системска целина има јасно опредељене функције свих чинилаца. То је једна од темелних поставки Опште теорије система (*General System Theory*)¹⁶ коју несумњиво треба уважавати и у процесу стварања права. Требало би да свака грана права има особен предмет и метод правног регулисања. У противном био би доведен у питање смисао њеног постојања (*raison d'être*).

У европском праву вековима постоји јасна подела функција унутар правног система.

Грађанско право се од других грана права разликује по томе што је готово у целини засновано на идеји реституције. Оно треба да омогући да се лице чија су добра угрожена или оштећена нађе у позицији у којој би било у време доношења судске одлуке, да су угрожавање или повреда изостали. Ни мање, али ни више од тога.

Остале гране права су усмерене на постизање других ефеката. Тако нпр. изрицање казни за кривична дела, привредне преступе и прекршаје треба да

¹⁴ Опширније: Емил Диркем, *О друштвеној подели рада*, Београд, 1972, стр. 172-173.

¹⁵ Опширније: Владимир В. Водинелић, *Грађанско право – уводне теме*, Београд, 1991; Владимир В. Водинелић, *Савремени појам грађанског права (настанак и систематика)*, Архив за правне и друштвене науке, 1-2/1989; Душан Николић, *Грађанскоправна санкција...*, стр. 79. и др.; Душан Николић, *Увод у систем грађанског права*, Нови Сад, 2002.

¹⁶ Општа теорија система заснована је у радовима Лудвига фон Берталанфија (*Ludwig von Bertalanffy*) педесетих година XX века. За свега неколико деценија, она је прерасла у фундаменталну дисциплину чији се принципи примењују у многим научним областима, укључујући и правну науку. У Србији су основне поставке Теорије система углавном довођене у везу са питањима из домена уставног и управног права, док је њихова примена у области грађанског права готово у потпуности изостала.

одврати починиоца од истоврсног понашања (специјална превенција) и да васпитно делује на остале грађане (генерална превенција).

Гране казног права су превасходно окренуте ка личности делинквента и потреби његовог преваспитања, док је грађанско право концепцијски усмерено на заштиту интереса угрожених или оштећених лица. Оно је по свом дејству оријентисано ка жртви.¹⁷

5.2 Сврха грађанскоправних санкција

По логици ствари, грађанскоправне санкције би у правном систему морале имати функцију коју има и матична грана права. Санкционисање које се врши по правилима грађанског права не би требало да за примарни циљ има кажњавање, већ реституцију. Наиме, грађанскоправна санкција је вид правноорганизоване принуде која се врши над одговорним лицем да би се угрожена или повређена добра другог физичког или правног лица довела у стање у ком би била у време доношења судске одлуке да су угрожавање или повреда изостали.¹⁸ Дакле, предност се даје реституцији. Наравно, не искључују се и неки секундарни ефекти, попут васпитног утицаја на одговорно лице и остале грађане, у смислу специјалне и генералне превенције, и сл.

5.3 Сврха накнаде штете

Накнада штете је само једна врста грађанскоправне санкције.¹⁹ За њу важе исти, напред наведени, општи принципи. Према томе, превасходни циљ је да се оштећени нађе у позицији у којој би био да штетне последице нису наступиле. "Суд ће, узимајући у обзир и околности које су наступиле после проузроковања штете досудити накнаду у износу који је потребан да се оштећеникова материјална ситуација доведе у оно стање у коме би се налазила да није било оштећеникове радње или пропуштања."²⁰ То се постиже натуралном реституцијом или новчаном накнадом штете, а у неким случајевима кумулативним изрицањем обе санкције. Такво решење садржано је и у Закону о облигационим односима. У одељку о накнади материјалне штете пише: "Одговорно лице дужно је успоставити стање

¹⁷ Опширније о концепцијским разликама: Душан Николић, *Правна одговорност у пракси стоматолога*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 1-3/1997, стр. 133. и др. (Рад је под истим називом објављен и у Билтену оралних хирурга Србије, бр. 2/1998.). На такво усмерење грађанског права указују и други аутори: "...Централно интересовање одштетног права више није окренуто према штетнику (као несавесном лицу) већ према оштећенику (према лицу које заслужује сву пажњу, због свог угроженог положаја)..." (Јожеф Салма, *Облигационо право*, Нови Сад, 1999, стр. 493-494). ¹⁸ Опширније: Душан Николић, *Грађанскоправна санкција*..., стр. 144; Душан Николић, *Увод у систем грађанског права*..., стр. 124. етц.

¹⁹ Опширније о врстама грађанскоправних санкција: G. Marty – P. Raynaud, *Droit civil*, Paris, 1966, том I, стр. 290 – 295; Душан Николић, *Грађанскоправна санкција*..., стр. 99. етц.; Душан Николић, *Увод у систем грађанског права*..., стр. 125. етц.

²⁰ Члан 190. Закона о облигационим односима. (Закон је објављен у "Службеном листу СФРЈ" бр. 29/1978).

које је било пре него што је штета настала. Уколико успостављање ранијег стања не уклања штету потпуно, одговорно лице дужно је за остатак штете дати накнаду у новцу.²¹ Став законодавца је јасан. Накнада мора бити једнака претрпљеној штети. То потврђују и одредбе којима је регулисан *обим накнаде материјалне штете*: "Оштећеник има право како на накнаду обичне штете, тако и на накнаду измакле користи.²² Висина накнаде штете одређује се према ценама у време доношења судске одлуке, изузев случаја кад закон наређује што друго. При оцени висине измакле користи узима се у обзир добитак који се могао основано очекивати према редовном току ствари или према посебним околностима, а чије је остварење спречено штетниковом радњом или пропуштањем."²³ Изузетно, "када је ствар уништена или оштећена кривичним делом учињеним са умишљајем, суд може одредити висину накнаде према вредности коју је ствар имала за оштећеника."²⁴ У потоњем случају, ради се о накнади тзв. *афекционе вредности*. Обештећење једним делом покрива материјалну (имовинску), а другим делом нематеријалну (неимовинску, моралну) штету у виду душевног бола, за коју се претпоставља да је наступила услед намерног оштећења или уништења ствари. Део накнаде који прелази тржишну вредност ствари требало би досудити само ако су испуњени општи услови за накнаду неимовинске штете.²⁵ "Приликом одлучивања о захтеву за накнаду нематеријалне штете, као и о висини њене накнаде, суд ће водити рачуна о значају повређеног добра и циљу коме служи та накнада, али и о томе да се њоме не погодује тежњама које нису спојиве са њеном природом и друштвеном сврхом (подвукао Д.Н.)."²⁶ Другим речима, накнада афекционе вредности не сме служити за богаћење оштећеног на рачун штетника, али ни за остваривање друштвених циљева који нису својствени обештећењу.²⁷

6. Сврха казнене накнаде штете

Заговорници *казнене штете* у Србији тврде да је то озбиљна *грађанскоправна санкција која нема за циљ реституцију, већ компензацију и превенцију штете*. Идеја је да се досуђивањем вишеструко већег обештећења починилац кривичног дела и остали грађани одврате од истоврсног понашања у будућности. У првом плану су, дакле, циљеви специјалне и генералне превенције. На основу тога се

²¹ Члан 185, ст. 1 и 1. Закона о облигационим односима.

²² Наведеном одредбом гарантује се тзв. *интегрална (потпуна) накнада штете*.

²³ Члан 189, ставови 1, 2. и 3. Закона о облигационим односима.

²⁴ Члан 189, став 4. Закона о облигационим односима

²⁵ Интензитет и трајање душевног бола.

²⁶ Члан 200, став 2. Закона о облигационим односима

²⁷ "Накнада нематеријалне штете у новцу има за циљ сатисфакцију за повређеног а не да он постигне неке лукративне циљеве који су неспојиви са друштвеном сврхом накнаде (не могу се "комерцијализовати" моралне вредности)". (Драгољуб Стојановић у *Коментару Закона о облигационим односима* (редактор: Слободан Перовић), Београд, 1995, том I, стр. 469.

недвосмислено може закључити да се не ради о грађанскоправној, већ о типичној казненој санкцији.²⁸

7. Уставна забрана вишеструког кажњавања починиоца за исто кривично дело

Ако се вишеструка накнада штете изриче ради постизања циљева својствених казни и то независно од других кривичноправних санкција прописаних за исте облике противправног понашања, онда постоји *озбиљан уставноправни проблем*. Наиме, једно од темељних уставних начела забрањује да се починилац два пута кажњава за исто кривично дело.²⁹

8. Казнена накнада штете у кривичном праву

Казненој накнади штете очигледно није место у грађанском праву. Међутим, то не значи да *a priori* треба искључити њено увођење у правни систем Србије. Наиме, она би могла имати значајну улогу у домену превентивног деловања али *као институт казног права*. На такав закључак упућују наша послератна пенолошка искуства и савремени трендови у упоредном праву.³⁰

8.1 Казна поправљања штете у кривичном праву некадашње Југославије

Непосредно након Другог светског рата, у кривичном законодавству Југославије постојала је *казна поправљања штете*. Та санкција је изрицана у кривичном поступку и била је превасходно усмерена на постизање циљева специјалне и генералне превенције. Оправдано се сматрало да обавеза отклањања штетних последица може васпитно деловати како на самог починиоца кривичног дела, тако и на остале грађане.³¹

²⁸ Опширније о разликовању грађанскоправних и казних санкција према сврси изрицања: Душан Николић, *Грађанскоправна санкција...*, стр. 143.

²⁹ В: члан Устава Републике Србије и члан Устава Републике Црне Горе.

³⁰ Упор: Фрањо Бачић, *Ла фин де сиџле: Кривично право и његово друштво*, Законитост, 1/1991, стр., 41; Душан Николић, *Грађанскоправна санкција...*, стр. 159.

³¹ "Казна поправљања штете разликује се од накнађивања штете у томе, што она не иде за тим, да посвема избрише последице кажњивог дјела, већ јој је циљ, да његове штетне друштвене последице сведе на најмању мјеру. Због тога је циљ казне поправљања штете шири од циља накнађивања штете. Она не иде само за накнађивањем материјалне, већ и нематеријалне штете. Она нема пред очима само интерес оштећеног, већ и интерес злочинца, који се тиме, што поправља штету, и сам поправља, а коначно и интерес цјелокупности, јер се у сваком случају ради и о њензиној штети." (Станко Франк, *Казнено право*, Загреб, 1950. стр. 134).

8.2 Restorative justice у англоамеричком праву

У новије време, и у англоамеричкој пенолошкој теорији има залагања за увођење сличних казних санкција. Наиме, све чешће се говори о тзв. *ресторативној правди (Restorative Justice)*, односно о потреби да се делинквент примора да отклони штетне последице својих поступака.³² Наведени концепт, који се развија у оквиру посебног института (*National Institute of Corrections, Restorative Justice – Washington D.C.*), између осталог налаже: да се испољи једнака брига и према жртвама и према починиоцима; да се жртве врате у првобитно стање и да се оснаже; да се омогући директан дијалог између починиоца и жртве; да се подстакне сарадња и интеграција; да се друштвеној заједници омогући да сагледа стварне социјалне узроке криминалитета и сл.

Све у свему, накнади штете се придаје све већи значај у англоамеричком казном праву и виктимологији.

9. Досадашња судска пракса

Концепт казнене (вишеструке) накнаде штете није заживео у пракси парничних судова. Сем у неколико спорадичних случајева такви захтеви нису истицани ни од стране оштећених.

Очигледно је да су судије и адвокати на време увидели системску грешку која је промакла законодавној власти.

*Dušan Nikolić, Ph.D., Associate Professor
Law Faculty of Novi Sad*

PUNITIVE (EXEMPLARY) DAMAGES

Abstract

During the last few decades of the 20th century there has been a significant coming together and mutual permeation of Anglo-American and European continental law. Under the influence of international organizations, documents in which one can find various combinations of legal institutes of both legal systems have been drawn up. Thereby, certain Anglo-American normative concepts, which contradict the tradition and basic principles of legal systems in continental Europe, have appeared in European law.

³² У том смислу: G. Bazemore – M. Schiff, *Restorative Community Justice*, Anderson Publishing Co, 2001; Greg D. Richardson, *Restorative Justice*, www.rji.org. Интересанто предавање на ту тему на Правном факултету у Новом Саду одржала је 2001. године Terri R. Day, професор Правног факултета Barry University (USA).

During the mid 1990s, a similar problem emerged in the former Yugoslavia as well. Under the regulations on the right to industrial property it is provided that a court during legal proceedings can upon the request of the person who has sustained damages, award compensation up to three times the amount of the damage sustained. The same sanction (which the proposers claim to be civil) shall soon, in all likelihood, be found in Copyright Law and other similar laws.

Punitive damages (exemplary damages) are utilized in the United States as well as other countries within the Anglo-American legal sphere, however, not without their share of uncertainty and criticism. During Roman times, the concept of multiple compensation (*duplum, quadruplum*) was applied on the territory of continental Europe. However, as early as the outset of the Roman Republic, with the *Lex Aquila de damno*, it was established that that compensation has to be proportionate to damages sustained. Contemporary European civil law rests on this principle.

The introduction of punitive damages is bringing law on compensation back to a pre-Aquilian notion that undermines the internal logic of legal systems in continental Europe.

On the other hand, there are credible reasons for considering the possibility of introducing punitive compensation into the system of criminal sanctions. In post-war Yugoslav law there existed a penalty for restoration of damages, while in contemporary American victimology there is growing support for the development of a similar institute entitled *restorative justice*.

Dr Dušan Nikolić, professeur associé
Faculté de droit de Novi Sad

LA PEINE DE DÉDOMMAGEMENT

Résumé

Les dernières décennies du XXème siècle témoignent d'une imprégnation et d'un rapprochement réciproque du droit anglo-américain et de celui de l'Europe continentale. Sous l'initiative d'organisations internationales des documents ont été constitués, dans lesquels on peut trouver divers regroupements d'instituts juridiques de ces deux systèmes juridiques. Des notions normatives anglo-américaines, en contradiction avec la tradition et les principes fondamentaux des systèmes juridiques européens, se sont infiltrées de cette façon dans le droit européen. Un problème semblable, au milieu de la neuvième décennie du XXème siècle, est apparu dans l'ex-Yougoslavie. Il est prévu, par les ordonnances sur le droit de la propriété industrielle, que le tribunal en instance peut établir une peine de dédommagement, à la demande de la victime, qui serait jusqu'à trois fois supérieure aux dommages réellement encourus. Cette même peine (ses proposants affirment qu'elle

tient du code civil) va trouver sa place, tout paraît l'indiquer, dans la Loi sur les droits d'auteurs.

La peine de dédommagement (*punitive damages, exemplary damages*) est une condamnation appliquée aux Etats-Unis et dans d'autres pays de l'espace juridique anglo-américain, mais avec beaucoup d'hésitations et de critiques. La notion de dédommagement multiple (*duplum, quadruplum*) a été aussi appliquée sur le territoire de l'Europe continentale, dans l'antiquité romaine. Pourtant dès les débuts de la République romaine la *Lex Aquilia damno* a été promulguée, établissant que le dédommagement devait être proportionnel aux dommages encourus. Ce principe est le fondement du droit civil européen actuel.

L'établissement de la peine de dédommagement renvoi le droit réparatoire à la notion anachronique, qui remet en question la logique intérieure du système juridique de l'Europe continentale.

Par ailleurs, il y a de solides arguments pour l'étude des possibilités d'introduction de la peine d'indemnité dans le système des sanctions criminelles. Dans le droit yougoslave d'après-guerre la peine de réparation des dommages existait, et un tel institut juridique se trouve avoir de plus en plus d'adeptes, dans la victimologie américaine contemporaine, il porterait le nom de *restorative justice*.